
NEMZETKÖZI SZEMLE

Engler Lajos

STOCKHOLMI ÉRTEKEZLET

KIÜTKERESÉS

Ha a Helsinkiben megtartott európai biztonsági és együttműködési értekezlet (1975) kontinensünk második világháború utáni békés korszakának egyik hullámhegyét képezi, akkor harmincegy európai ország, az USA és Kanada leg-rangosabb képviselői által aláírt, s a finn fővárosból nagy reményekkel (s némi számításokkal) útnak indított határozatok megvalósítását összegezni, s a továbblépést biztosítani hivatott madridi ülészakot követő időszak kétségkívül a nemzetközi (elsősorban a nagyhatalmak közötti) kapcsolatok egyik legmélyebb hullámvölgyét jelenti.

Olyannyira, hogy az év elején mindinkább tudatosodott, hogy világunk a nemzetközi kapcsolatok egyik legjelentősebb fordulópontjához érkezett: a meg nem értés, az állandó konfrontálódás, a tárgyilagos ellentétek által kipattant és a mesterségesen szított összetűzések sorozata újabbnál újabb válság-gócokat hozott létre, a meglevő tüzfészek pedig egymás után kaptak lángra.

Az évtizedek óta tartó közel-keleti válság mindjobban elmélyül, a palesztin nép igazságos ügyének hamaros megoldása egyre kilátástalanabb, s ehhez újabban a sokat szenvedett el nem kötelezett Libanon feldarabolására irányuló igyekezetek is párosultak. A svájci Lausanne-ban megtartott libanoni alkotmányos reformokkal kapcsolatos nemzeti megbékélési értekezlet érdemi meg egyezés nélkül ért véget, s ezzel a palesztin probléma még inkább háttérbe szorult. A szünni nem akaró iraki–iráni háború egy sokkal nagyobb méretű válsággal fenyeget, s az említett térségek tüzfészkéhez újabban a Ciprus erőszakos felosztásával keletkezett veszélyes precedensként jelentkező válság is csatlakozott.

Közép-Amerikában a külföldről szított ellentétek nyomán pattanásig feszült a helyzet. Bármely pillanatban nagyobb méretű fegyveres összetűzésre kerülhet sor.

Kambodzsában változatlan állhatatossággal folyik az idegen betolakodók elleni harc. Afrikában a megoldatlan csádi probléma mind jelentősebb külföldi beavatkozást eredményez, az Egyiptom által támogatott Szudánnak Líbiával folytatott viszálya csak kiegészíti a „fekete kontinens” fokozódó ellentéteiről alkotható képet.

Mindezzel párhuzamosan olyan hévvel folyik a fegyverkezési verseny, amelyre a második világháború óta nem volt példa. A politikai színtér eseményével szoros kapcsolatban álló világgazdasági válság mindjobban elmélyül, tovább csökken a nemzetközi árucseré, a fejlett országok protekcionista politikájának következtében egyre válságosabb a fejlődő országok gazdasági helyzete, összadósságuk 1983. végén immár mintegy ezermilliárd dollárra tehető, s több fejlődő ország egész évi exportja nem tudja fedezni még a kamatok kifizetését sem.

Érthető és indokolt tehát a nemzetközi közvélemény nyugtalansága, amely növekvő aggodalommal kíséri a világpolitikai és -gazdasági helyzet alakulását, és egyre hevesebben reagál a világ bármely táján jelentkező válságra, teljes tudatában annak, hogy a pattanásig feszült helyzetben minden jelentéktelen szikra is beláthatatlan következményekkel járó robbanást okozhat.

Fokozódó bizalmatlanság

Mindennek háttérében ezúttal is a nagyhatalmi versengés rejlik; a két szuperhatalom összetűzése napról napra egyre nyíltabb, s a háború kitörésének közvetlen veszélye fenyeget.

Az USA és a Szovjetunió közötti bizalmatlanság fokozódásával párhuzamosan egymásután szakadtak meg a kettőjük közötti olyannyira fontos párbeszéd számai, csődöt mondott az egész világot érintő problémák megoldásának valamennyi mechanizmusa, s a diplomaták helyett mindinkább a katonai tömbök egyenruhás képviselői kerültek az érdeklődés homlokterébe. A hallatlan méreteket öltött fegyverkezési verseny, az ezzel kapcsolatos óriási kiadások pedig még inkább elmélyítették a világgazdasági válságot, megoldhatatlan problémákat okozva elsősorban a fejlődő országoknak, de egyik-másik világhatalomnak is. A fokozódó bizalmatlanságnak egyik következményeként a katonai tömbökön belül jelentős megszorításokat alkalmaztak, ezáltal igyekeznek tömöríteni soraikat, növelni ütőképességüket, s ennek következtében a tömbországokban elerőtlenedtek, lelassultak a társadalmi reformok megvalósítására irányuló igyekezetek.

Az ENSZ, s nemkülönben a számos regionális nemzetközi szervezet tehetetlennek bizonyult a felgyülemlett problémákkal szemben annak ellenére, hogy a válságok megoldására, a konfliktusok kiküszöbölésére irányuló igyekezetükben az el nem kötelezett országok, a világ országainak kétharmada, folyamatos támogatásban részesített valamennyi ez irányú akciót. A mozgalom ugyanis állandóan azt tartotta szem előtt, hogy akárcsak egyetlen összetűzés tárgyalások által való megoldása is jelentősen hozzájárulhat a nemzetközi politikai életben eluralkodott borúlátás elosztatásához.

Mindezt s a világ békeszerető közvéleményének jogos aggodalmát tartva szem előtt, az európai el nem kötelezett és semleges országok fokozott erőfeszítéssel szorgalmazták az európai biztonsági és együttműködési értekezlet madridi szakaszának drámai befejezésekor hozott – s a nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása folytán kétségessé vált – határozatot, hogy 1984. elején a

svéd fővárosban mégis sor kerüljön a Helsinkiben megkezdődött együttműködési folyamat folytatására, az értekezletre, amelyen a madridi mandátum szerint elsősorban biztonsági és bizalomerősítő lépéseket kell foganatosítani, hogy a nagyhatalmak közötti végsőkig megromlott kapcsolatok (akár részleges) helyreállítása után megkezdődhessen az érdemi leszerelési folyamat.

A madridi megbízatás arra kötelezi a stockholmi értekezletet, hogy a biztonsági és bizalomerősítés érdekében katonai szempontból jelentős, politikailag kötelező és egész Európában alkalmazható határozatokat hozzon, amelyek azonban, bár a jelenlegi helyzetben rendkívül jelentősek lehetnek, mégsem helyettesíthetik a nukleáris és klasszikus fegyverek leszereléséről folytatandó tárgyalásokat, de jelentősen hozzájárulhatnak az érdemi leszereléshez szükséges kedvező légkör megteremtéséhez.

A rendkívül intenzív diplomáciai aktivitáson kívül az értekezlet összehívásának sikeréhez kétségkívül hozzájárult az is, hogy az értelmetlenségig fokozódott fegyverkezési hajszája, amely Európát úgyszólván egy egységes, hatalmas fegyvertárrá alakította, számos probléma elé állította a két katonai tömböt. Ezek közül Kelet számára a világgazdasági válság begyűrűzése általi (kissé megkétszerezve jelentkező) gazdasági nehézségek, Nyugat számára pedig (a gazdasági mozzanaton kívül) az egyre izmosodó békemozgalmak közvéleményre gyakorolt hatása képezte a jelentősebbeket.

A számos egyéb megpróbáltatás, s a felmérhetetlen pusztító erejű fegyverhalmazzal való visszaélésnek, az egész emberiség elpusztításának a lehetősége minden tárgyilagos világnézeti és egyéb különbség ellenére végül is bizonyos körökben megérlelte az együttélés elengedhetetlen szükségességének tudatát olyannyira, hogy ez év január 17-én megkezdődhetett az európai biztonsági és együttműködési értekezlet stockholmi szakasza, amely egy csapásra lekötötte a világ közvéleményének érdeklődését.

Új remények

S joggal, hisz a pattanásig feszült, idegtépő nemzetközi politikai légkörben már maga a tény, hogy az értekezletre sor került, új reményeket keltett. Annál inkább, mert ennek a magas (külügyminiszteri) szintje – amint az a későbbiek során többszörösen bebizonyosodott – jelentősen lerövidítette az egymás közötti megértéshez vezető utakat. Az értekezlet ilyen magas szintű első fázisában nemcsak a fegyveres összetűzés közvetlen veszélyének elhárítása volt az alapvető feladat, hanem olyan megállapodások megkötését is szorgalmazták, amelyek a résztvevő országok hadereje megoszlásának ismertetésével tárgyilagosan növelnék a biztonságérzetet és a kölcsönös bizalmat, lehetőséget nyitva ezáltal arra, hogy az esetleges hadmozdulatokat valamennyien figyelemmel kísérhessék. Az értekezleten részt vevő országok ezáltal megteremtették a kedvező légkört a második szakasz sikeres munkájához, a leszerelés érdemi folyamatának beindításához.

Már az Olof Palme svéd miniszterelnök drámai hangú megnyitó beszédét követő első felszólalások után világosan körvonalazódtak az értekezlet részve-

vöinek törekvései, s ezek közül is elsősorban az, hogy lényegében minden ország reprezentánsa a azzal szándékkal érkezett a svéd fővárosba, hogy hozzájáruljon az áldatlan nemzetközi helyzet javításához. Ez alól a – természetesen legnagyobb érdeklődéssel várt – két szuperhatalom képviselője sem volt kivétel. Noha első hallásra jelentősen különbözött a felszólalásuk, lényegében mégis mindkettőjük világosan kifejtette országának mind a problémákhoz való határozott hozzáállását, mind pedig hajlandóságát, hogy a tárgyilagosan fennálló lényegbevágó különbségekről párbeszédet folytassanak még akkor is, ha az adott pillanatban azok áthidalhatatlanok.

George Shultz amerikai külügyminiszter mérsékeltébb hangvételét nyilván az diktálta, hogy az európai térségben (is) offenzívában lévő amerikai külpolitika keretében Washington húzta meg azt a lépést, amelynek nyomán holtpontra jutott a nagyhatalmi detente, s minden vonalon megszakadtak a Moszkvával folytatott leszerelési tárgyalások szálai. Nem szállva vitába azzal, hogy az úgynevezett eurorakéták Nyugat-Európában való elhelyezése mennyire billentette félre a nagyhatalmi erőegyensúly mérlegét (mert ebben a kérdésben a féltve őrzött adatok hiányában mindkét félnek igaza lehet) tény az, hogy Washington nem ellenlábasá erejének (felajánlott) csökkentésében, hanem saját ütőképességének növelésében kereste az általa hangoztatott katonai lemaradás bepótlásának módját. Ennek viszont kézzelfogható oka az, hogy (ismételten nem bocsátkozva az okok részletébe) az egymás tényleges hadikapacitásairól való tájékozottság tekintetében Washington kétségkívül a kevésbé értesült fél.

Alapvető nézetkülönbségek

S éppen ez az utóbbi határozta meg az USA alapállását a stockholmi értekezleten. A madridi memorandumra hivatkozva Washington ugyanis elsősorban a biztonsági és a bizalomerősítő határozatok meghozatalát szorgalmazza, míg a leszerelés érdemi kérdéseiről (a megszilárdult gazdasági helyzetéből eredő jelenlegi fölényének tudatában) csak a két említett problémakör megoldása után hajlandó tárgyalni.

Andrej Gromiko szovjet külügyminiszter ezzel szemben rendkívül élehangú, de részleteiben a tárgyalások lehetőségét mégsem elutasító – s ennél fogva végső soron építő jellegű – beszédében nyilván elsősorban a leszerelési folyamat mielőbbi megkezdéséért szállt síkra, s ez kétségkívül a nyugati eurorakéták tervbe vett elhelyezésének megátolására, s az ezzel kapcsolatos kikényszerített keleti válasz újabb hatalmas kiadásainak elkerülésére irányult.

Itt érdemes megjegyezni, hogy az ellenfél gazdasági kimerítésére irányuló washingtoni politika nyilván célt tévesztett, mivel Moszkva alig néhány nappal az első nyugat-európai rakéták elhelyezése után azonnal felállította saját ütegeit. Ez egyúttal igen jellemző a két nagyhatalom közötti viszonyra: az említett szovjet rakéták ugyanis nyilván felállításra és telepítésre készen álltak az amerikai Pershingek elhelyezése előtt is, a villámgyors reagálás pedig azt bizonyítja, hogy azok, az amerikai fenyegetés nélkül is igen rövid időn belül megérkezhettek volna új állomáshelyükre.

A két fent említett merőben ellentétes álláspont áthidalására irányul az európai el nem kötelezett és semleges országok igyekezete, ami legjobban Lazar Mojszov szövetségi külügyi titkárunk beszédében jutott kifejezésre. Mojszov ugyanis a január 18-án, az értekezlet második napján mondott felszólalásában hangsúlyozta, hogy a hosszan tartó (négy évre tervezett) stockholmi tárgyalások kezdeti szakaszában az európai katonai konfrontáció csökkentése érdekében el kell fogadni bizonyos számú egymást kiegészítő bizalom- és biztonságerősítő intézkedést, s ezzel tárgyilagosan közelebb hozható az európai leszerelés problémája, világosan utalva arra, hogy „a stockholmi értekezlet elsősorban akkor tölti be valódi szerepét, ha első szakaszának eredményes kimenetele az össz európai tárgyalások megkezdéséhez vezet”.

Az értekezletnek kedvező légkört kell tehát teremtenie és ezáltal hozzájárulnia a többi európai leszerelési tárgyalás felújításához, mivel ez az egy, a stockholmi, nem helyettesítheti valamennyi megszakadt tárgyalást. De Mojszov beszédében, az el nem kötelezett és semleges országok hozzáállásában, egész tevékenységében, vörös fonalként húzódik végig az a meggyőződés, hogy bármennyire fontos a két nagyhatalom közötti párbeszéd folytatása, a leszerelés kérdése nem korlátozódhat a két nagyhatalom párbeszédére, hanem valamennyi európai ország ügye kell hogy legyen. A stockholmi értekezlet egyik legjelentősebb mozzanata tehát éppen az, hogy a tömbökön kívül álló nagyszámú európai ország is bekapcsolódhat a leszerelés kérdésének érdemi megtárgyalásába, a problémák megoldásába. Ezen túlmenően az el nem kötelezett és semleges országok rámutattak az európai és a földközi-tengeri térség biztonságának szoros kapcsolatára is: „A történelem ezt világosan bebizonyította, és a helsinki záródokumentum is kiemelte. Minél teljesebben alkalmazzuk a gyakorlatban ezt aényt, annál eredményesebb lesz az értekezlet. A madridi európai biztonsági és leszerelési értekezletről távol maradt földközi-tengeri országok jelenlegi részvételükkel lényegesen hozzájárulhatnak ehhez” – mondta ezzel kapcsolatban Lazar Mojszov az élénk érdeklődést kiváltó felszólalásában.

A propagandaháború megakadályozása

Az európai el nem kötelezett és semleges országok képviselőinek igyekezete továbbá annak megakadályozására irányult, hogy az értekezlet a két katonai tömbhöz tartozó országok képviselőinek (számos nemzetközi értekezletről jól ismert) szópárbajává, propaganda-háborújává fajuljon, ami elvonhatná a figyelmet a lényegbevágó problémákról és megkérdőjelezhetné az egész értekezlet sikerét.

Kétségkívül ez is hozzájárult ahhoz, hogy az értekezlet külügyminiszteri szakasza a rendkívül bonyolult és kiélezett nemzetközi helyzet ellenére mindvégig konstruktív légkörben folyt, s még a lényeges nézetkülönbségek kifejtésekor is érezhető volt az építő jellegű légkör megteremtésére, a felesleges konfrontálódások elkerülésére irányuló igyekezet.

S ha már a nagy nyilvánosság előtt megtartott beszédekre ez volt jellemző, akkor a négy szemközti tárgyalásokat kétségkívül még inkább hasonló szellem

hatotta át. A nemzetközi értekezletek gyakorlatának megfelelően ugyanis ezúttal is rendkívül élénk kulisszák mögötti tevékenység folyt, ami ennyi diplomáciai főnök jelenlétének fogva természetes is. E kötetlen tárgyalásoknak középpontjában Gromiko és Shultz több órás négy szemközti tárgyalása volt, minek során minden bizonnyal sok minden terítékre került abból, ami a világ sorsának alakulása szempontjából a nagyhatalmi kapcsolatok kulcskérdéseit képezi.

Az el nem kötelezett és semleges országok szerepe

Érdemes még behatóbban foglalkozni az európai el nem kötelezett és semleges országok tevékenységével. Ennek keretében ezúttal is jelentős szerep jutott jól összehangolt közös munkacsoportjuk erőfeszítéseinek, amelynek eredményeként létrejött a nyugati és keleti határozatjavaslat különbségeit áthidalni hivatott dokumentum, amely lényegében a biztonság és a bizalom erősítésének néhány alapvető kérdésében a helsinki záróokmány céljainak megvalósítását is közelebb hozza.

Így többek között a javaslat síkraszáll azért, hogy az európai országok kisebb számú részvételével megtartott hadgyakorlataira is vonatkozzék a bejelentés kötelezettsége, hogy a határmenti övezetekben bizonyos távolságig senki se összpontosíthatson jelentős katonai alakulatokat és fegyvereket, továbbá a leszerelési folyamat megkezdéséhez szükséges légkör megteremtésének, a biztonság és a bizalom megerősítésének egyéb előfeltételeit szorgalmazza, de ne zárja ki a leszerelés részletkérdéseivel való foglalkozást sem.

Az említett országok együttes erőfeszítésének leglényegesebb indítéka természetesen továbbra is az a már említett tézis, hogy a leszerelés létérdekű problémájában feltétlenül szóhoz kell jutniuk a kis és közepes országoknak is, amelyek eddig rendszerint kizárólag a nagyhatalmi egyezkedés passzív szemlélői, s jobbra áldozatai voltak. A stockholmi értekezlet (március 17-étől 21-éig tartó) külügyminiszteri szintű, a nyilvánosság számára is hozzáférhető plenáris megnyitón elhangzott felszólalásokban felmerült korunk csaknem valamennyi problémája, úgyhogy ezáltal is bebizonyosodott: kontinensünk sorsa elválaszthatatlan a világpolitikai szintér egyéb történéseitől, mint ahogy az európai helyzet alakulása is döntően kihat a nemzetközi politikai élet valamennyi területére.

A négy napos rendkívül élénk diplomáciai tevékenység során lefolytatott nagyszámú négy szemközti véleménycseré pedig, egységes benyomás szerint, jelentősen hozzájárul egy olyan légkör megteremtéséhez, amely immár lehetővé teszi, hogy az értekezlet szakértői munkacsoportjainak zárt ajtóik mögött (a megszakításokkal) 1986. november 6-áig tervezett munkája eredményes legyen. Ennek a munkának a felmérésére pedig előreláthatólag 1986 őszén Bécsben kerül majd sor.

Az enyhülési folyamat nem korlátozódhat egy régióra

A Madridban körvonalazott feladatok sikeres elvégzése tehát korántsem olyan kilátástalan, mint amilyenek azt még a stockholmi értekezlet közvetlen megkezdése előtt is a nemzetközi politikai élet kísérői vélték, bár kétségtelen, hogy az európai déntente helyreállítása még számos akadály leküzdését igényli. Mindenekelőtt azért, mert az enyhülési folyamat nem korlátozódhat csupán egy régióra. A stockholmi értekezlet előtt áll tehát az a bonyolult feladat is, hogy kontinensünk problémáinak megoldásával párhuzamosan a nemzetközi politikai és gazdasági élet valamennyi területén ösztönözze a jobb megértés és a bizalomkeltés folyamatait, mint ahogy az értekezlet sikere is szorosan összefügg az erre irányuló diplomáciai és egyéb erőfeszítések sikerével. Az érdemi leszerelés kérdéseire tehát csak úgy kerülhet sor, ha a nemzetközi feszültség enyhülése általános folyamat lesz.

A svéd fővárosban elhangzottakból arra következtethetünk, hogy a nagyhatalmak ráébredtek a nemzetközi feszültség további fokozásából eredő veszélyre, s nem zárkóznak el az elől, hogy egymás közötti kapcsolataik fokozatos rendezésével hozzájáruljanak az enyhülési folyamat megkezdéséhez.

A jugoszláv küldöttség stockholmi tevékenysége teljes egészében hazánk következetes külpolitikájának vonalán folyt. Mint ismeretes, a helsinki értekezleten Jugoszlávia síkraszállt azért, hogy a záróokmány rögzítse az európai biztonsági és együttműködés szempontjából annyira jelentős katonai-politikai kérdéseket. Az azt követő belgrádi külügyminiszteri értekezleten, a többi európai el nem kötelezett és semleges országgal együtt, konkrét javaslatokat tettünk a helsinki határozatokba foglalt biztonsági kérdések és bizalomerősítő lépések megvalósítása érdekében. Közismert, hogy a madridi értekezlet zárószakaszában kifejtett tevékenységünkkel az európai el nem kötelezett és semleges országok – köztük Jugoszlávia – segítették át az értekezletet az eddigi legválságosabb szakaszán. Jugoszlávia egyike volt az európai leszerelési értekezlet folytatását sürgető javaslattevőknek.

Mi sem természetesebb tehát, mint hogy hazánk a stockholmi értekezletnek rendkívül nagy figyelmet szentel, annál inkább, mert a nemzetközi politikai színtér eseményeinek alakulása folytán az adott pillanatban az európai biztonsági és bizalomerősítő értekezlet stockholmi szakasza képezte a Kelet és a Nyugat közötti kapcsolatok egyetlen (vékony) összekötő szálát. Ezért, jóllehet az értekezleten többször elhangzott, hogy az nem helyettesítheti a többi, ideiglenesen megszakadt nagyhatalmi és tömbök közötti tárgyalásokat, kezdettől fogva világos volt, hogy jelentőségénél fogva jóval felülmúlja az eredetileg kitűzött – de önmagában is igen jelentős – célokat.

Alapvető feladatának eleget téve az értekezlet tehát a továbbiak során nagyban hozzájárulhat nemcsak az ókontinens békéjének és biztonságának megszilárdításához, hanem az egész világpolitikai helyzet fokozatos rendezéséhez. Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet szerves részeként a svéd fővárosban (májusban folytatódó) értekezletnek végérvényesen meg kell oldania a kölcsönös bizalom és a biztonság megszilárdítása szempontjából olyannyira fontos katonapolitikai problémákat, mert enélkül meddő marad minden lesze-

relési igyekezet, s ezzel az európai biztonság és együttműködés továbbfejlődésére irányuló minden egyéb kísérlet is.

Az egész békeszerető világ, s köztük Jugoszlávia, mindezért nemcsak nagy reményekkel kíséri a svéd főváros nevéhez fűződő értekezlet további fejleményeit, hanem csakúgy mint annak előkészítő szakaszában, továbbra is mindent megtesz a sikeres kimenetel érdekében.

Annál inkább, mert a legújabb világpolitikai fejlemények, s elsősorban a nagyhatalmak közötti kapcsolatok alakulása nemcsak igényli az értekezleten, s az azzal kapcsolatban kifejtett diplomáciai erőfeszítéseket, hanem az állhatatos munka ellenértékéért bizonyos sikerrel is kecsegtet.